

УДК 165.75

Путров С. Ю.*Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної реабілітації НПУ імені М. П. Драгоманова*

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ІДЕОЛОГІЇ БІОСОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВПЛИВУ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Зазначено, що з позицій сьогодення дискусія щодо визначення поняття «здоров'я» все ще продовжується. Окремі автори у визначенні категорії «здоров'я» користуються суб'єктивними або об'єктивними підходами і критеріями. У першому випадку в основу поняття «здоров'я» покладено лише суб'єктивний стан індивіда. За іншого підходу, що апелює до об'єктивних критеріїв, здоров'я розглядається як стан структур і функціональних систем людського організму. У першому випадку «бути здоровим» означає не мати будь-яких суб'єктивних скарг і відчувати повноту фізичних і духовних сил. Автор, розкриваючи сутність поняття «вплив», зосереджує увагу на цілеспрямованому впливі на здоров'я людини.

Ключові слова: здоров'я людини, вплив, біосоціальні технології.

У даний час усе більше утверджується точка зору, відповідно до якої здоров'я визначається взаємодією біологічних і соціальних чинників, тобто зовнішні впливи опосередковуються особливостями функцій організму та їх регуляторних систем. Як вказує Б. Бутенко, здоров'я—це стан організму людини, його анатомічних, фізіологічних, біохімічних і психологічних характеристик. Соціальні фактори, безумовно, впливають на цей стан, тобто на здоров'я, але не є ним [1, с. 20]. Для Є. Кудрявцевої найважливішим є акцент на відповідність вимогам соціального середовища. Вона формулює своє визначення таким чином: «Здоров'я індивіда може бути визначене як стан організму людини, який забезпечує повноцінне й ефективне виконання нею соціальних функцій» [3, с. 11].

В. Петленко та О. Сержантов трактують поняття «здоров'я» таким чином: «Здоров'я—це нормальний психосоматичний стан і здатність людини оптимально задовольняти систему матеріальних і духовних потреб» [5, с. 158]. Відповідно до їх точки зору, людські потреби можуть бути реалізовані лише за наявності відповідних організаціо-

особистісних станів людини і здатності її задовольнити їх за певних умов. Усі потреби людини повинні бути розумними, необхідними як за своїм змістом, так і за способами їх задоволення. Автори цього визначення вважають, що людина повинна бути здатною задовольняти свої потреби і мати умови для їх здійснення.

В. М. Сидоров, аналізуючи в своїй роботі понад 200 визначень поняття «здоров'я», пропонує таке: «Здоров'я—це відношення біосоціальної системи з приводу необхідності поновлення її сутнісних сил» [6, с. 5].

Як суб'єктивно-психологічне відчуття визначав здоров'я ще Гіппократ. Однак суб'єктивні критерії, як відомо, недостатньо надійні в оцінках реального стану здоров'я людини. Деякі форми патології й супровідні значні зміни внутрішнього середовища організму (навіть на досить пізніх етапах розвитку) можуть не супроводжуватися будь-якими особливими суб'єктивними відчуттями.

З іншого боку, можливі суб'єктивні відчуття негараздів у функціонуванні окремих органів за відсутності ознак їх органічного ураження і без порушення функцій. Звичайно, в цьому разі, як правило, не можна говорити про повноцінне здоров'я, оскільки такі відчуття є своєрідними ознаками психоемоційних розладів, але соматичне (тілесне) здоров'я може бути при цьому цілком збереженим. Разом з тим, не враховувати суб'єктивних відчуттів людини, звичайно, не можна, бо в ряді випадків вони є важливим первинним джерелом інформації для раннього розпізнавання хворобливих станів і своєчасного вживання лікувально-профілактичних, реабілітаційних заходів. До того ж, хворобливі відчуття негативно відображаються на всіх видах діяльності людини, в тому числі трудовій.

За іншого підходу, що використовує об'єктивний критерій функціонального стану організму, здоров'я визначається як нормальний фізіологічний стан, як оптимальне пристосування до вимог середовища, а хвороба—як функціональна (органічна) недостатність, як порушена пристосовуваність. Використання такого визначення потребує співвіднесення якісних і кількісних характеристик здоров'я, зокрема вимірювання структур і функцій окремих органів і систем організму в цілому, які могли б характеризувати стан здоров'я («норми») або ступінь патологічного порушення. Однак і цей підхід лишається неповним, оскільки не бере до уваги можливостей організму щодо виконання різноманітних біологічних і суспільних функцій. Це стало підставою для виникнення його різновиду—функціонального підходу до визначення

стану здоров'я, що виходить з витлумачення його як здатності індивіда здійснювати властиві для нього біологічні та соціальні функції, зокрема здатності до виконання суспільно корисної діяльності. Здатність виконувати суспільні і, насамперед, трудові, виробничі функції — важливий критерій здоров'я людини.

У зв'язку з функціональним підходом до здоров'я виникло поняття «практично здорова людина», оскільки можлива наявність в організмі певних патологічних змін суттєво не відбивається на самопочутті людини та працездатності. Однак при цьому найчастіше не враховується те, якою є ціна збереження працездатності організму. У ряді випадків така ціна може бути настільки високою, що загрожує серйозними наслідками для здоров'я і для самої працездатності в майбутньому. Однак зміни в організмі до певного рівня можуть не впливати на суб'єктивні відчуття і навіть не відбиватися на функції того чи іншого органа та системи. Тому якісні й кількісні характеристики, як «здоров'я», так і «хвороби» мають досить широкий діапазон. У його межах відмінності в мірі вияву здоров'я визначаються за багатьма показниками: рівнем життєдіяльності організму, широтою його адаптаційних (приспосувальних) можливостей, біологічною активністю органів і систем, їх здатністю до регенерації. У даних визначеннях здоров'я розглядається крізь призму життєдіяльності людини. Такий погляд на здоров'я людини з позиції реалізації сутнісних сил є досить перспективним.

Поняття «здоров'я» в концепції «Людина в потоці інформації» виглядає таким чином: «Здоров'я людини — це здатність зберігати згідно віку стійкість в умовах різких змін якісних та кількісних параметрів триєдиного потоку сенсорної, вербальної та структурної інформації». На такому визначенні поняття наполягає І. Брехман.

У новій концепції здоров'я робоча група ВООЗ пропонує таке визначення цього поняття: «Здоров'я — це ступінь здатності індивіда чи групи, з одного боку, реалізувати свої прагнення і задовольняти потреби, а з другого — змінювати середовище чи кооперуватися з ним. Здоров'я тому розглядається як ресурс, а не мета життя». В. Лішук і О. Мосткова, сучасні фахівці з валеології, дають своє визначення поняття «здоров'я». Вони вважають, що здоров'я — це здатність до самозбереження, збільшення життєвої сили людини. Більш детально, здоров'я це є здатністю: пристосовуватися до середовища та своїх власних можливостей; протистояти зовнішнім і внутрішнім факторам, хворобам, старінню та іншим формам деградації; зберігати себе; збільшувати тривалість повноцінної життєдіяльності; поліпшувати можливості, властивості та здібності

свого організму, якість життя та середовища проживання; виробляти культурні, духовні та матеріальні цінності [4, с. 23]. Отже, проведений аналіз точок зору свідчить про те, що здоров'я людини не зводиться лише до фізичного стану, як звикли думати, а передбачає психо-емоційну рівноваженість, або психічне здоров'я, духовне або розумове здоров'я, нарешті, соціальне здоров'я.

Л. Сущенко визначає «здоров'я» як оцінку співвідношення практичного стану організму людини або його окремих органів і підсистем з теоретично розрахованою або такою, що практично склалася в індивідуальній і суспільній свідомості, нормою. При цьому слід виходити з того, що норма — це не суворо заданий кількісний показник, а певний діапазон зміни параметрів функціонування й розвитку внутрішніх органів і підсистем людини [7, с. 29].

Розкриємо сутність поняття «вплив». Як вказують М. Кондратьєв і В. А. Ільїн, у логіці соціально-психологічної науки це і процес, і результат (у рамках низки підходів вплив не підпадає під категорію процесів, а розглядається лише як результат процесу дії) істотної зміни смислових утворень, установок, систем цінностей, а також поведінковій активності людини при взаємодії в умовах спільної діяльності і спілкування [2, с. 9].

Як правило, розрізняють спрямований і неспрямований вплив. Звісно що ми мову ведемо про цілеспрямований вплив на здоров'я людини. У першому випадку суб'єкт впливу чітко усвідомлює мету своєї дії на особу іншого, хоча останній далеко не завжди її усвідомлює і тим адекватніше оцінює. Одним з найбільш яскравих прикладів подібної ситуації є результат маніпулятивної дії.

Що стосується неспрямованого впливу, то його суб'єкт нерідко не лише не ставить перед собою мети яким-небудь чином змінити соціальну ситуацію розвитку об'єкту дії і добитися якої-небудь особової або конкретно-поведінкової динаміки останнього, але і може взагалі не підозрювати, що робить своєю активністю або просто самим фактом своєї присутності якась дія на іншого. Це випадки, як правило, неусвідомлюваного і вже тим більше нецілеспрямованого впливу однієї особи на іншого або на інших.

Як правило, механізмами спрямованого впливу виявляються переконання і навіювання, а механізмами неспрямованого — зараження і наслідування. Традиційно розрізняють також прямий і непрямий вплив. У даному випадку йдеться про те, виявляється дія спрямовано, що називається, «у лоб», безпосередньо на того індивіда, особових або

поведінкових змін якого і чекає суб'єкт впливу, або дія побудована і реалізована таким чином, що прямим його об'єктом є не сам індивід або індивіди на кого і спрямовані зусилля впливаючої особи, а соціальне оточення і тим самим соціальна і міжособова ситуації розвитку, якісна динаміка яких кінець кінцем міняє в потрібному плані особові прояви об'єкту дія, оскільки виступає в ролі трансляція канал домагання і вимога суб'єкт.

Принципово важливим для розуміння соціально-психологічної сутності феномену впливу є і його «розведення» на індивідуально-специфічне і функціонально-ролеве. Індивідуально-специфічний вплив є однією з можливих форм персоналізації, яка здійснюється шляхом трансляції одним індивідом іншому деяких неосвоених ним зразків активності. Одним з прикладів цього виду впливу є, зокрема, трансляція творчих і креативних варіантів рішення задачі. Відбувається це, як правило, у тому випадку, коли у об'єкту подібного впливу актуалізується образ того, хто, можливо, і не здогадуючись про це, залишив у свідомості об'єкту впливу особовий «слід» і здійснив свого роду особовий «внесок».

Що стосується функціонально-рольового впливу, то це вид впливу, характер, інтенсивність і спрямованість якого визначаються не особовими особливостями партнерів по взаємодії, а їх ролевими позиціями. На відміну від індивідуально-специфічного впливу, вплив функціонально-рольовий здійснюється завдяки трансляції зразків активності, регламентованих ролевим розставленням сил, і демонстрації певного набору способів дії, що не виходять за межі ролевих приписів. Так, авторитарні керівники, як правило, бачать своє завдання в наданні на підлеглих, в першу чергу, саме функціонально-рольового впливу, а тому в процесі взаємодії і спілкування вони головним чином орієнтуються на відповідність своїх і чужих дій і вчинків нормативно певному зведенню правил.

Найяскравіше вираженою формою функціонально-рольового впливу є авторитет влади, якщо він не підкріплений достовірно особовим авторитетом її носія. Такий абсолютно деперсоналізований функціонально-рольовий вплив є обставиною, що істотно утрудняє надання конкретним виконавцем ролі індивідуально-специфічного впливу на об'єкт дії. В той же час сам факт наявності функціонально-рольового впливу не унеможливає робити на інших людей індивідуально-специфічний вплив суб'єкта. У багатьох випадках функціонально-рольовий вплив може виступати фундаментом,

що полегшує досягнення індивідом ідеальної власної представленості у свідомості оточення.

Проблема впливу упродовж багатьох років залишається однією з центральних в соціальній психології. Їй присвячені численні дослідження, у тому числі, експерименти М. Шерифа, що стали класичними, С. Аша, С. Милграма і багатьох інших. На основі аналізу цього масиву даних і результатів власних досліджень, Р. Чалдіні дійшов висновку, що усі механізми соціального впливу можна фундаментальних психологічних принципів, які лежать в основі людської поведінки». До цих принципів Р. Чалдіні відніс: 1) взаємний обмін; 2) зобов'язання і послідовність; 3) соціальний доказ; 4) прихильність; 5) авторитет і 6) дефіцит. Майже подібні тлумачення терміну «вплив» ми знаходимо у низці інших сучасних словникових джерел.

Технологічний вплив є інструментом, засобом зміни людини або її здоров'я. Тому тут треба спочатку пояснити значення терміну «технологія», щоб представити складову головного концепту даного дослідження — «технологічний вплив». Тут ми поринаємо у царину технологічного знання і розглядаємо його як синтез наукового і повсякденного знання, оскільки воно, з одного боку ґрунтується на науковій основі, а з іншого — реалізує цілі повсякденного життя людини або реалізує здоровий глузд — цілеспрямовано впливає на його здоров'я. Далеко не випадково, що А. Ейштейн зауважив з даного приводу таке: «будь-яка наука є не чим іншим, як удосконаленням повсякденного мислення». Мова тут поки що йде про технології у самому широкому сенсі слова, тобто про технології взагалі. Технології включені в повсякденну практику людей, і тому без розуміння специфіки повсякденного знання навряд чи можливе розуміння специфічних технологій, що лежать на межі біологічних і соціальних процесів.

У той же час професійний розподіл праці сприяв формуванню власне технологічної пізнавальної системи, спрямованої не стільки на пояснення явищ, скільки на пошук ефективних шляхів рішення практичних проблем, на розуміння суті природних процесів з точки зору можливого їх управління і регулювання. Розуміння технологічного феномену як форми світовідношення запропоновано М. Хайдеггером. Саме він акцентував нашу увагу не стільки на силовому, скільки на інформаційно-пізнавальному і комунікативному компонентах технології [10].

У свою чергу, як відмічають М. Чавес і Х. Куллей, наукове відкриття може стати основою для розробки різних і навіть протилежних по завданнях технологій (наприклад, відкриття фізиків-ядерників) [8, с. 101].

Отже, характеризуючи понятійний апарат ідеології біосоціальних технологій впливу на здоров'я людини, слід зазначити, що у сучасний період не існують загальноприйнятих визначень поняття «здоров'я» і «вплив». Не дивлячись на багатосторонній зв'язок науки про людину і технології, вони істотно розрізняються між собою. Технології як форми здійснення контролю за станом людини і управління ним можуть ґрунтуватися або не ґрунтуватися на наукових відкриттях і навіть випереджати їх. Метою технологій є задоволення специфічних і досить різноманітних потреб людей. З технологічним забезпеченням впливу на здоров'я людини справа виглядає дещо складніше, оскільки вона, об'єкт впливу, є одночасно учасником природних і соціальних процесів. Спрощено кажучи, медична модель інвалідності зосереджує нашу увагу на відновному лікуванні, фізичному реабілітуванні особи з обмеженнями життєдіяльності, соціальна—на створенні зовнішніх умов (соціальних та фізичних), адаптованих до життєдіяльності цієї особи. Останнє вважається достатнім для компенсації цих обмежень і скасування інвалідності людини.

Ясно, що нас у даному випадку цікавлять, у першу чергу, технології, що пов'язані з формуванням, збереженням, зміцненням і відновленням здоров'я людини. Однак без загального розуміння технологічного знання, технологічного інструментарію, технологічного застосування наукового знання ми не можемо науково достеменно і кваліфіковано подати технологічний вплив на здоров'я людини. Тим паче, дещо забігаючи наперед, зазначимо, що людиноорієнтовані технології лежать у зоні перетинання природних і соціальних процесів. Це означає, що вони є лише підвидом загального виду технологій. Тому нам тут без з'ясування загальних питань генезису, функціонування і розвитку технологічного знання і практики його використання тут не обійтись. Одночасно, мимо нашої волі, тут є й вагомий позитивний момент, оскільки таким чином ми вписуємо знання про здоров'я людини у загальнонауковий контекст сучасності.

Список використаних джерел:

1. Бутенко Б.И. Новое в понимании здоровья / Б. И. Бутенко // Теория и практика физической культуры. — 1988. — №7. — С. 20–27.
2. Кондратьев М.Ю. Азбука социального психолога-практика / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильин. — М.: ПЕРСЭ, 2007. — 464 с.

3. Кудрявцева Е. Н. Здоровье человека: проблемы, суждения / Е. Н. Кудрявцева // Вопросы философии. — 1987. — №12. — С. 11–17.
4. Лищук В. А. Девять ступеней к здоровью / В. А. Лищук, Е. В. Мосткова. — М.: Восточная книжная компания, 1997. — 280 с.
5. Проблема человека в теории медицины / Под. ред. В. П. Петленко, А. В. Сержантова. — К.: Здоров'я, 1984. — 180 с.
6. Сидоров В. М. Від поняття «здоров'я» до категорії / В. М. Сидоров. — К.: Промінь, 1990. — 30 с.
7. Сущенко Л. П. Здоровий спосіб життя людини: [довідкові матеріали] / Л. П. Сущенко. — Запоріжжя: ЗДУ, 1999. — 324 с.
8. Чавес М. С. Социальная наука и социальная технология / М. С. Чавес, Х. В. Куллей // Общественные науки и современность. — 1992. — №6. — С. 101–113.
9. Эйнштейн А. Собрание научных трудов / А. Эйнштейн. — М.: Наука, 1967. — Т. 4. — 600 с.
10. Heidegger M. The Question Concerning Technology and Other Essays. — N.Y.; London, 1977. — 182 p.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2013 р.

Путров С. Ю. Понятийный аппарат идеологии биосоциальных технологий влияния на здоровье человека

Отмечено, что сегодня дискуссия относительно определения понятия «здоровье» все еще продолжается. Отдельные авторы в определении категории «здоровья» пользуются субъективными или объективными подходами и критериями. В первом случае в основу понятия «здоровье» положено лишь субъективное состояние индивида. При другом подходе, который апеллирует к объективным критериям, здоровье рассматривается как состояние структур и функциональных систем человеческого организма. В первом случае «быть здоровым» значит не иметь любых субъективных жалоб и чувствовать полноту физических и духовных сил. Автор, раскрывая сущность понятия «влияние», сосредоточивает внимание на целенаправленном влиянии на здоровье человека.

Ключевые слова: здоровье человека, влияние, биосоциальные технологии.

Putrov S. The Concept vehicle of ideology of biosocial technologies of influence on a health of man

It is marked in the article, that today a discussion in relation to determination of concept «health» proceeds still. Separate authors in determination of category of «health» use subjective or objective approaches and criteria. In first case the subjective state of individual is fixed in basis of concept «health» only. At other approach which appeals to the objective tests, a health is examined as the state of structures and functional systems of human organism. In first case to «be healthy» means not to have any subjective complaints and feel plenitude of physical and spiritual forces. An author, exposing essence of concept «influence», concentrates attention on purposeful influence on a health of man.

Keywords: health of man, influence, biosocial technologies.

© Путров С. Ю. 2014